

Heinrich Dumoulin

MIT ADHAT NEKÜNK A BUDDHIZMUS?

Február elején kerestük fel Heinrich Dumoulin-t (szül. 1905), a vallástudomány professzorát és a Távolveleti Vallások Kutató Intézetének igazgatóját a tokiói Sophia Egyetemen, a nem-keresztény vallások vatikáni titkárságának a tanácsosát. Munkatársunknak nem kellett több ezer kilométeres utat megtennie, mert az őszhajú, nemes megjelenésű és kedves modorú tudós ebben a tanévben megbízott igazgatóként vezeti a müncheni egyetem filozófiai karán a katolikus vallásbölcseleti és világnézeti intézetet. (Ezt a tanszéket valamikor Romano Guardini számára alapították. Évekig Karl Rahner állt az élén, és a jövő tanévben valószínűleg Eugen Biser fogja átvenni.) Dumoulin SJ hamarosan visszatér Japánba, hogy a helyszínen folytassa a japán vallástörténelem és a buddhizmus tanulmányozását, amelyet már 1935-ben megkezdett. A müncheni intézetben német nyelven beszélgettünk el vele. Számos szaktudományos dolgozat mellett jelentős műveket írt és szerkesztett. Néhányat megemlítiünk: „Zen, Geschichte und Gestalt“ (1959); „A History of Zen Buddhism“ (1963); „Östliche Meditation und Christliche Mystik“ (1966 — vö. „Mérleg“, 1972/2. 182—183. l.); „Christlicher Dialog mit Asien“ (1970); „Buddhismus der Gegenwart“ (1970); „Christianity meets Buddhism“ (1974).

*

MÉRLEG: Kedves Professzor Úr, írásaiban és előadásai-ban többször kifejezte, hogy mi európaiak tanulhatunk és kötelességünk is tanulnunk a több ezer éves távolkeleti kultúráktól és vallásosságtól. Hogyan jutott erre a meggyőződésre?

DUMOULIN: Már több mint harmic éve élek Japánban, részben japán egyetemen tanultam, ott kutattam a japán vallástörténelmet, a buddhizmust és a keleti gondolkodás útjait. Régóta állok kapcsolatban a legkülönbözőbb beállí-

tottságú japán tudósokkal. A II. világháború után úgy megváltozott a nemzetközi helyzet, hogy a keleti és nyugati földrész ősi kultúráinak a találkozása korunk egyik legfontosabb jelenségévé válhatott, amire nemcsak fel kell figyelnünk, hanem amiben felelősen ki is kell vennünk a részünket. A II. Vatikáni Zsinaton a katolikus egyház megnyílt a világ felé és ezzel együtt a nagy nem-keresztény vallások irányában. A zsinat külön okmányban nyilatkozott a nem-keresztény vallásokról és határozottan rámutott a keresztény hívők kötelességeire e világvallásokkal kapcsolatban. A kultúrák és vallások találkozásában nyilvánvalóan kívánatos a kölcsönös partnerség és a párbeszéd, hogy egymást megérthessük és egymástól tanulhassunk. A nem-keresztény vallások, a protestáns és a katolikus egyházak képviselői Japánban rendszeresen összejönnek. Ezen a találkozókon mindig megnyilvánul az egymás kölcsönös megismerésének az igénye. Könyveimben és előadásaimban én is kifejeztem azt a meggyőződésemet, hogy éppen ebben áll korunk egyik nagy feladata.

MÉRLEG: Az ázsiai kultúrákat a buddhizmus formálta. Hogyan lehetne röviden összefoglalni a buddhizmus tanítását, e nagy világvallás jelenét és múltját?

DUMOULIN: A buddhizmus a 19. század első felében került az európai tudomány érdeklődési körébe. Főleg azok az angol tudósok játszották a közvetítő szerepet, akik az indiai szellemi élettel, kultúrával és történelemmel foglalkoztak. Akkor írta Edwin Arnold (1832—1904) *The Light of Asia* című époszát Buddháról. Az európai tudósokat nagyon meglepte, hogy Távol-Keleten a buddhizmusban magasrendű vallást fedeztek fel. Kezdetben az európai tudósok csak a buddhizmusnak pusztán parányi részletét ismerték. Ceylonban a páli-buddhizmussal kerültek kapcsolatba: ennek a buddhista irányzatnak könyveit páli nyelven írták. Az európai tudósok ezt tartották a buddhizmus legrégebbi formájának. Hinayana-buddhizmusnak nevezték el, megkülönböztetésül a mahayana-buddhizmustól, amely Kelet-Ázsiában terjedt el. Igaz ugyan, hogy a hinayana-buddhizmus régi keletű, ma a tudósok mégis arra törekednek, hogy eljussanak egészen az ősi buddhizmushoz, *Sakjamuni* (Kr. e. 560—480) eredeti tanításához. Ez a cél történelmi okokból sajnos nem nagyon valósítható meg,

mert a buddhizmus mindegyik írásos emléke — legyen még olyan régi is — a buddhizmus egyik későbbi formájának a terméke. Különösen érvényes ez a megállapítás a páli szabályzatú buddhizmusra. Ezt a hinayana-buddhizmust mai követői theravada-buddhizmusnak nevezik. Nagyon elterjedt és ma is élő vallás ez Ceylonban és Dél-Kelet-Ázsiában, Burmában, Thaiföldön és Kambodzsában. Ez a buddhizmus egyik nagy ága. A buddhizmus másik nagy ága az ún. mahayana-buddhizmus, amelyet az európai vallástudósok kezdetben jóval későbbi eredetűnek tartottak. Kétkeltek abban, hogy ennél egyáltalán igazi buddhizmussal állnak szemben, mivel látszólag, a kultuszban és a vallási gyakorlatban ez az ág olyan élesen eltér a másiktól. Ma már tudjuk, hogy a mahayana-buddhizmus is a Krisztus előtti időkből ered és a buddhizmusnak igen régi és valódi válfaját alkotja. Ezt a mahayana-buddhizmust főleg Kelet-Ázsiában találjuk meg, vagyis Kínában, Koreában és Japánban. Itt jegyzem meg, hogy a buddhisták mindnyájan maguk is aláhúzzák a buddhizmus egységét, a buddhizmus összes ágának az összefüggését. A *World Fellowship of Buddhists*, a „Buddhisták Világszövetsége“ egyesíti az összes buddhistát, akár a mahayana-, akár a theravada-ág követője és törekszik ennek az egységes világ buddhizmusnak a nemzetközi együttműködésére. Ha a buddhizmusnak mindezeket a formáit egységben látjuk, akkor kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a buddhizmus befolyása Ázsiában rendkívül erős. A buddhizmus hatotta át a szellemi életet, a kultúrát és a művészetet is. A buddhizmust mégsem nevezhetjük Ázsia vallásának — hiszen a nagy ázsiai országokban sohasem vált egyeduralgó vallássá, sem Indiában, sem Kínában, de Japánban sem.

A buddhizmusban is megfigyelhetünk ma modernizálási törekvéseket, mint a világ más vallásaiban. Ennek a korszerűsítésnek érdekes módon egyik jellemvonása a visszatérés az ősbuddhizmushoz, a vallásalapító Sakjamuni tanításához. A Buddhának, azaz megvilágosítottnak is nevezett alapító tanításának a magja, amint már az első beszédekben Benares-ben is meghirdette, a négy szent igazság: a szenvedésről, a szenvedés keletkezéséről, a szenvedés lerombolásáról és a szenvedés lerombolásához vezető útról. Ezen

a nyolcrészes úton (helyes szemlélet, érzület, tett, helyes szó, élet, törekvés, tudás és elmélkedés) jutunk el a szenvedéstől való megszabaduláshoz. Ez a buddhizmus lényege Sakjamuni tanítása szerint. A szenvedéstől az ember a nirvánában szabadul meg. De hangsúlyoznunk kell, hogy a buddhista számára a nirvána nem a megsemmisülés, hanem a pozitív felszabadulás, az elérendő végső beteljesedés állapota.

MÉRLEG: Hol vannak ma a buddhizmusnak — amely ma mintegy félmilliárd követőt számlál — a legfontosabb kulturális központjai? Melyek a legjelentősebb kiadványai?

DUMOULIN: Mivel a buddhizmus a Kr. u. első évezred körül Indiában egyre inkább felbomlott és csak az utóbbi évtizedekben született újjá, Kínában pedig elvesztette korábbi szerepét, az élő buddhizmus legfontosabb központjai ma Ázsiában a theravada-buddhizmus jegyében Ceylon, Burma és Thaiföld, a mahayana-buddhizmus jegyében viszont Japán. Ezek a központok szabják meg a két-három évenként rendszeresen megtartott nagy világkongresszusok irányát is, bár ebben szerepet kapnak az európai buddhisták is. A buddhizmus legerősebb európai központja Angliában van, ahol 60—70 éve nagyon aktív a buddhizmus és ahol — anélkül, hogy ebben a rövid beszélgetésben pontos adatokkal szolgálhatnék — jelentős és befolyásos közösségeket alkot. A buddhisták nagyszámú kiadványait sem sorolhatjuk most fel, amelyek országonként jellegükben is különbözőek. Londonban jelenik meg nyugati nyelven a legjelentősebb folyóiratuk *The Middle Way* néven.

MÉRLEG: Mely könyveket ajánlaná elsősorban a buddhizmus tanulmányozására.

DUMOULIN: A legjobb bevezető és átfogóan tájékoztató mű a buddhizmusról Edward Conze: *Buddhism, its Essence and Development* (Oxford, 1951) című munkája, amelyet számos nyelvre lefordítottak. Németül *Der Buddhismus, Wesen und Entwicklung* címen jelent meg (Stuttgart, 1953).

MÉRLEG: Irtak-e kifejezetten keresztény szerzők is a buddhizmusról?

DUMOULIN: Igen, de ezek nem mérhetőek Conze művéhez.

MÉRLEG: Vannak-e jelentős összehasonlító munkák a kereszténységről és a buddhizmusról?

DUMOULIN: Nagyon tudom ajánlani Winston Luther King protestáns lelkész kitűnő művét *Christianity and Buddhism* címen. Saját publikációmát nem szeretném itt reklámozni. Ez persze nem jelenti azt, hogy a buddhológiának nem lettek volna kiváló keresztény művelői. Főleg a franciákat kellene itt megemlíteni, L. de la Vallée Poussin-t és Mgr. É. Lamotte-ot, de a buddhológia, az indiológia és nyelvtudományok objektív tudományok, és ezért művelői ebben az összefüggésben nem említhetők. A nem-keresztények vatikáni titkársága azonban kiadott számos szerző közreműködésével egy eligazító kötetet, amelyet még ajánlhatnék.

MÉRLEG: Professzor Úr nézete szerint tanulhatunk és kötelességünk is tanulnunk a buddhistáktól. Elsősorban mi az, amit meg kellene nekünk — a keresztény hagyományokból élő európaiaknak — tőlük tanulnunk?

DUMOULIN: Erről a kérdéskörrel a Bajorországi Katolikus Akadémiában nemrégén egy hosszabb előadást tartottam, amely a közeljövőben a *Geist und Leben* című folyóiratban is megjelenik. Ebben első helyen említettem az elmélkedést, mindenekelőtt a zen-meditációt, amely Európában is terjedőben van. Németországban is dolgozik már egy egész sor meditációs tanítómester, akik a zen stílusában vezetik be tanítványaikat az elmélkedésbe. Ennek a meditációnak az életalakító értéke minden kétségen felül áll. Az előadás után válaszoltam a keresztények részéről felhozható szokványos ellenvetésekre is. Hangsúlyoztam, hogy ez az elmélkedés semmiképpen sem ártalmas a személyiség fejlődésére nézve, sőt éppen az ellenkezője az igaz. Az sem áll, hogy a zen-meditáció elsovasztja az ember szociális magatartását és embertársi viselkedését. De mint minden más elmélkedési módszernél, ennél is elengedhetetlenül szükséges, hogy rátermett és hozzáértő vezető irányítása alatt folyjék. Ez érvényes az emberi személyt mélyen átjáró, mindenféle meditációs gyakorlatra, pl. az autogén tréningre is. Megfelelő irányítás nélkül az ilyen meditáció veszélyekkel járhat. Japánban senki sem kezdene hozzá megfelelő mester nélkül.

MÉRLEG: Mely könyveket ajánlaná a zen-meditációról és a zen-buddhizmusról?

DUMOULIN: Újra hangsúlyozom, hogy a meditációs

mestert semmiféle könyvvel sem pótolhatjuk. Kitűnő könyvek jelentek meg erről a témakörrel az összes világnyelven. Elsősorban Hugo M. *Enomiya-Lassalle* írásait, főleg *Meditation als Weg zur Gotteserfahrung, Eine Anleitung zum mystischen Gebet* (Köln, 1972) című művét és Karlfried Graf *Dürckheim* könyveit ajánlanám. A zen-buddhizmusról, történetéről és lényegéről vallási szempontból Daisetz T. *Suzuki: Essays in Zen-Buddhism* (New York, 1927) című munkáját ajánlanám. E témáról én is több tanulmányt tettem közzé.

MÉRLEG: *Mit tanulhatnánk mi európaiak a buddhistáktól?*

DUMOULIN: Ha az itteni sokirányú polarizálódásra gondolok, akkor kötelességem kimondani: egyenesen élet-szükséglet az európai ember számára, hogy valóban ember-ségesebb, toleránsabb magatartást vegyen fel. Ez abban is segítené az európaiakat, hogy Ázsiát és az egész világot nagylelkűbben, segítőkészebben és türelmesebben nézze. Komoly emberek részéről is felvetődik ezzel szemben az az ellenvetés, hogy miképpen lehet összeegyeztetni ezt a toleranciát az igazságról szerzett meggyőződésünkkel? Azzal érvelhetnék a szerénység mellett, aminek az európaiakban és a keresztényekben is tudatosulnia kellene, hogy az igazság megértése és birtoklása még a hit kegyelmében is mindenkor korlátozott marad. Az igazságról való meggyőződés egyáltalán nem mond ellent a türelemnek, hiszen a tolerancia nem az igazság iránti, hanem a másik ember iránti, az emberek közötti magatartásunknak a minősége. Ebben is példát vehetnénk a buddhistáktól.

MÉRLEG: *Es mit adhatnánk mi Krisztushívők és egyházak a buddhistáknak?*

DUMOULIN: Mint hívő keresztények sohasem hagyhatunk fel Krisztus tanítása szerint az evangélium hirdetésével. Az egyház missziós küldetéséről ma éppen úgy meg vagyunk győződve, mint minden előző korban.

MÉRLEG: *Hogyan gondolkodnak a buddhisták a kereszténységről?*

DUMOULIN: Nálunk Japánban a buddhisták igen nagy rokonszenvvel, érdeklődéssel, sőt nagyabecsüléssel viselkednek a kereszténység iránt. Ehhez semmi kétség sem fér. Ma a hívő és a nagyon művelt buddhisták is meg vannak

arról győződve, és ezt ki is fejezik, hogy a kereszténység igen nagy érték ebben a világban. Ezért készek az eszmecserére és szívesen együttműködnek velünk a világbéke érdekében, a közjó munkálásában, az ember és az emberi alapjogok védelmében, környezetünk és életmódunk humanizálásában.

MÉRLEG: Vannak-e hivatalos kapcsolatok az egyes országokban vagy nemzetközi síkon a buddhizmus és a kereszténység között?

DUMOULIN: Nemzetközi síkon a katolikus egyház részéről a nem-keresztények vatikáni titkársága jelenleg Sergio Pignedoli bíboros elnöklete alatt ápolja a kapcsolatokat. A titkárságnak az egész világon vannak tanácsosai, akik előmozdítják a párbeszédet, főleg négy nagy valláscsoporttal: a hinduizmussal, a buddhizmussal, az iszlámmal és az afrikai vallásokkal. Ezenkívül vannak az egyes országokban majdnem mindenütt intézmények, szervezetek, amelyekben az egyes vallások központjai képviselve vannak, s e képviselők útján megbeszélik a közös ügyeket és előmozdítják a vallások ügyét valamint együttműködését.

MÉRLEG: Létrejöttek-e már jelentős megállapodások a két világvallás között?

DUMOULIN: Megállapodásokról nem beszélhetünk, inkább személyes kapcsolatokról, találkozásokról és konferenciákról, így Indiában, Ceylonban és más országokban is. Japánban minden évben egy hétre összejönnek zenbuddhisták, protestáns és katolikus keresztények, amikor valóban vallási kérdésekről beszélünk egymással. Ez a hét a kölcsönös megismerést mozdítja elő, aminek aztán számos személyes kapcsolat, rokonszenv és barátság a gyümölcse.

MÉRLEG: Milyen kilátásai vannak a missziós munkának ebben az új légkörben?:

DUMOULIN: Már hangsúlyoztam, hogy a missziós küldetést még mindig a magunkénak érezzük. Ugyanakkor közismert, hogy a hittérítés olyan országokban, mint amilyen pl. Japán, rendkívül megnehezült, hogy a haladás nem felel meg várakozásainknak. Mindez elbátortalaníthatna bennünket, ami Európában, pl. Németországban gyakran erősebben is érezhető, mint magában a missziós országban. Kétségtelenül igaz, hogy kevesebben keresztelkednek meg,

mint régebben, de még mindig keresztelünk és még mindig vannak élő gyülekezeteink. Ezzel szemben a rokonszenvezők száma rendkívül megnőtt. Japánban pl. úgy érezzük, hogy az egyház egyre inkább valóban meggyökereszik, hogy a kereszténység egyre ismertebbé válik és hogy sok jóakarató ember rokonszenvezik velünk. Ennek az a következménye, hogy az oktatásban igen nagy eredményeket és mély hatást érünk el. Mindennek a tükörképeként a misszionáriusok egyáltalán nem érzik magukat csalódottaknak és boldogtalanoknak, hanem ellenkezőleg, az aktivitás légkörében vidáman dolgoznak. Meg vannak győződve arról, hogy tanúságot tesznek és hogy a jó mag majd kikel és termést hoz.

MÉRLEG: Mi a magyarázata annak a látszólagos ellentmondásnak, hogy a kereszténység iránt rokonszenvezők száma növekszik, de a valóban megkeresztelkedőké csökken?

DUMOULIN: Erről már sokat spekuláltak. Valószínű, hogy akadályozólag hat a kereszténység szervezett és intézményes jellege. Az emberek nem akarják magukat egy szervezetnek elkötelezni, ugyanakkor azonban mély vallási igényeket tapasztalnak magukban.

MÉRLEG: Hogyan reagál a buddhizmus a szekularizáció folyamatára, amely szintén szerepet játszhat a keresztelkedések számának a csökkenésében?

DUMOULIN: Az egyre fokozódó elvilágiasodás a buddhizmus számára hasonló kérdéseket vet fel, mint a kereszténység számára. 1970-ben *Buddhismus der Gegenwart* címen különböző nemzetiségű és vallású — köztük buddhista — munkatársakkal együtt összeállítottam a Herder gondozásában egy tanulmánykötetet, amelyben a buddhizmusban folyó korszerűsítési törekvéseket vizsgáltuk meg. Ezt csupán az első kísérletnek tekintem, hiszen ezzel a munkával nagyon nehéz feladat megoldására vállalkoztunk. A munkát folytatni szeretnénk. A kötet minden tökéletlensége ellenére is megmutatta, hogy bizonyos modernizálási törekvések párhuzamosan folynak a különböző buddhista országokban, ahol a buddhizmus ugyanazzal az elvilágiasodási folyamattal találja szembe magát. Megfigyelhető a buddhizmus humanizálása egy buddhista humanizmus jegyében, a racionalizálás, a mítosztalanítás, a

társadalmi feladatok felé való fordulás, mint az európai kereszténységénél. Hasonlóképpen megfigyelhető az evilági valóságok felé való odafordulás, aminek következtében különböző reformokra is sor került. A II. világháború alatt felvirágoztak a buddhista népvallások, ugyanakkor megkezdődött a buddhizmus egységesítése, nemzetközi összefogása. Mindezek válaszok a szekularizációra, részben a modern igényekhez való alkalmazkodás jegyében. Ha e jelenségeket nézzük, akkor meglepődünk, hogy milyen sok hasonlóságot találunk a kereszténység mai útkeresésében. *MÉRLEG: Beszélgetésünk elején Professzor Úr beszélt a forrásokhoz való visszatérésről a buddhista reformmozgalom keretében . . .*

DUMOULIN: Ebben is megállapíthatjuk a megegyezést. Rendkívül érdekes, hogy az említett kötetben az egymástól függetlenül dolgozó és gondolkodó szerzők kivétel nélkül ugyanerre a következtetésre jutottak. Ez a közös helyzet és törekvés az együttműködés új útjait nyitja meg előttünk. *MÉRLEG: Hálásan köszönjük ezt a tanulságos beszélgetést.*

Perry Le Fevre (szerk.): Philosophical Resources for Christian Thought. Abingdon Press, New York, 1968. 142 l.

Ebben a munkában protestáns és katolikus teológusok vizsgálják meg, hogy mennyiben segítenek a különféle filozófiai irányzatok a kinyilatkoztatott igazság mélyebb megismerésében. Karl Rahner hangoztatja az utóbbi időben: a teológusnak bele kell dolgoznia teológiájába a kor jelentősebb filozófiáit, hogy így a kinyilatkoztatás hozzáférhetővé váljon azok számára, akik ezeket a filozófiai irányzatokat művelik, vagy legalább is szellemi hatásuk alatt állnak. A könyv négy jelentősebb filozófiai iskolának a teológiával való kapcsolatát mutatja be: a „váltás filozófiáját“ (*Process Philosophy: buddhizmus, Bergson, James, Peirce, Whitehead*), a fenomenológiát, az analitikus filozófiát és az egzisztencializmust. A szerzők mind kiemelik a filozófia pozitív értékét a teológiai kutatásban. Egyikük azonban hozzáteszi: mivel minden egyes filozófiában található lényeges elemek, amelyek a teológiai igazságok mélyebb megértésében és helyesebb megfogalmazásában segíthetnek, azért egy teológus sem tulajdoníthat abszolút értéket annak a filozófiának, amelyből merít. Ezért egy teológus sem állíthatja saját teológiai rendszeréről, hogy az az egyedül helyes.